

Dr Łukasz Piebiak

Ochrona wolności religijnej i tożsamości chrześcijańskiej w orzecznictwie sądów polskich w sprawach cywilnych

Celem niniejszego opracowania jest refleksja nad problematyką ochrony przysługującej każdemu człowiekowi wolności sumienia i religii, a także możliwości zakwalifikowania naruszenia powyższych swobód jako naruszenia dóbr osobistych człowieka.

Wolność sumienia i wyznania stanowi we współczesnym świecie podstawową zasadę, a jednocześnie wyznacznik, państwa i społeczeństwa demokratycznego. Swoboda autonomicznego ukształtowania swego stosunku do wiary i religii, obejmująca przyjęcie i wyznawanie przekonań filozoficzno-światopoglądowych o antyreligijnym bądź areligijnym zabarwieniu, ujawniania tych myśli i przekonań oraz postępowania zgodnie z ich nakazami ugruntowała się w cywilizacji europejskiej jako jeden z głównych przejawów wolności jednostki¹.

W pierwszej kolejności należy podkreślić, że wolność sumienia i religii jest gwarantowana każdemu człowiekowi już na poziomie konstytucyjnym, gdyż art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowi, iż każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii². Przepisy ustawy zasadniczej definiują także zakres powyższych pojęć wskazując, że wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.

Przepis art. 53 ust. 5 Konstytucji wyraźnie zastrzega, że wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne dla ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku prawnego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób. Należy też zauważyć, że wolność sumienia i religii (wyznania) chroniona jest przez przepisy prawa karnego, w którym przewidziano poszczególne typy przestępstw z tego zakresu³. Ochrona zapewniona przez prawo cywilne sięga dalej, także gdy chodzi o wolność sumienia i religii, ponieważ nie została uzależniona od winy sprawcy naruszenia dobra osobistego.

Wolność sumienia, łącznie z powiązaną z nią wolnością wyznawania religii, współcześnie jest standardem uniwersalnym oraz jednym z podstawowych praw i wolności człowieka, gdyż jest ona statuowana w licznych aktach prawa międzynarodowego⁴. Według art. 18 ogłoszonej przez Organizację Narodów Zjednoczonych Powszechnej Deklaracji Praw

¹ Por. P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000, s. 73.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

³ Zob. art. 194, art. 195, art. 196 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 17 z późn. zm.).

⁴ W. Sobczak, *Wolność myśli, sumienia i religii - poszukiwanie standardu europejskiego*, Toruń 2013, s. 183.

Człowieka z 10 grudnia 1948 r. każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii; prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub poglądów, jak również wolność manifestowania swojej religii lub swoich poglądów indywidualnie lub kolektywnie, publicznie lub prywatnie, za pomocą nauczania, praktyk religijnych, sprawowania kultu i rytuałów⁵. Także Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 r. w art. 18 ust. 1 stanowi, że prawo wolności myśli, sumienia i wyznania obejmuje wolność posiadania lub przyjmowania wyznania lub przekonań według własnego wyboru oraz do uzewnętrzniania indywidualnie czy wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań przez uprawianie kultu, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie⁶. Wolność myśli, sumienia i wyznania jest także gwarantowana zgodnie z art. 9 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r.⁷ Zgodnie z cytowanym przepisem każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne.

Przy czym należy zauważyć, że wolność sumienia i wyznania ma w Rzeczypospolitej Polskiej silną podstawę zarówno w aktach prawa międzynarodowego, jak i w przepisach Konstytucji. Już preambuła Konstytucji zawiera odniesienie do sumienia, stanowiąc o „*poczuciu odpowiedzialności (każdego obywatela) przed Bogiem lub przed własnym sumieniem*”. W art. 25 ust. 2 Konstytucji, umiejscowionym w jej rozdziale pierwszym, ustrojodawca zdecydował, że: „*Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym*”.

Jak zauważył Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu z dnia 15 stycznia 1991 r. wolność sumienia nie oznacza jedynie prawa do reprezentowania określonego światopoglądu, ale przede wszystkim prawo do postępowania zgodnie z własnym sumieniem, do wolności od przymusu postępowania wbrew własnemu sumieniu. Instytucją stojącą na straży tej wolności jest tzw. klauzula sumienia, rozumiana jako możliwość niepodejmowania działania zgodnego z prawem i powinno, a jednocześnie sprzecznego ze światopoglądem (przekonaniami ideologicznymi czy religijnymi) danej osoby. W wymiarze etycznym konstrukcja ta może dowodzić prymatu sumienia nad wymaganiami prawa stanowionego, zaś na płaszczyźnie jurejdykcyjnej - zapewnia realizację wolności sumienia i eliminuje kolizję norm prawa stanowionego z normami etycznymi, umożliwiając jednostce zachowanie godziwe - spójne z własnymi przekonaniami⁸.

⁵ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Paryż 10.12.1948.

⁶ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 Nr 38, poz. 167).

⁷ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

⁸ Orzeczenie TK z dnia 15.01.1991 r., U 8/90, OTK 1991, poz. 8.

Z kolei dobra osobiste człowieka w doktrynie definiuje się jako powszechnie uznane w społeczeństwie wartości niemajątkowe związane ściśle z osobą człowieka i będące przejawami godności osoby ludzkiej, obejmujące przede wszystkim integralność fizyczną i psychiczną oraz indywidualność człowieka⁹.

Zgodnie z przepisem art. 23 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach.

Doktryna wymienia w szczególności takie dobra osobiste jak: życie, zdrowie - w tym zdrowie psychiczne, nietykalność cielesna, integralność seksualna, wolność – rozumiana jako swoboda poruszania się oraz swoboda decyzji i poglądów, a więc wolność od przymusu, swoboda sumienia i wyznania – wolność od ingerencji w sferę przekonań czy światopoglądu, swoboda wyznawania bądź niewyznawania religii, uczestniczenia bądź nieuczestniczenia w praktykach religijnych, a także możliwość nieujawniania informacji o tym¹⁰.

Posługując się kategorią dóbr osobistych człowieka należy przyjąć założenie, że są to wartości chronione i ściśle związane z konstytucyjnymi wolnościami oraz prawami. Źródłem dóbr osobistych, podobnie jak wolności i praw konstytucyjnych, jest przyrodzona i niezbywalna godność człowieka określona w art. 30 Konstytucji RP.

Jak wskazuje się w literaturze i orzecznictwie, katalog dóbr osobistych jest otwarty i podlega ciągłej ewolucji¹¹. Zgodnie z art. 23 KC jednym z dóbr osobistych człowieka jest „swoboda sumienia”, która nawiązuje do wyżej wspomnianej konstytucyjnej wolności sumienia i religii¹². Przy czym wskazać należy, że ustrojodawca w art. 53 ust. 1 Konstytucji RP zdecydował się na wyodrębnienie dwóch kategorii, różnych sfer wolności człowieka ujmując je w dwa odrębne terminy – wolności sumienia oraz wolność religijna¹³.

Należy zauważyć, że w prawie polskim nie ma ustawowej definicji dobra osobistego, a z konstrukcji art. 23 i 24 KC wynika, iż przedmiotem ochrony są wszelkie dobra osobiste, których liczba jest nieograniczona, gdyż w miarę zmieniających się w świadomości społecznej ocen wartościujących, ustalenia wyczerpującego katalogu dóbr osobistych nie byłoby ani możliwe, ani pożądane. W konsekwencji, orzecznictwu i nauce pozostawiono

⁹ E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Wyd. 8, Warszawa 2017, Legalis, komentarz do art. 23.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Zob. przykład uchwała SN z dnia 16.07.1993 r., I PZP 28/93; J. Piątkowski, *Ewolucja ochrony dóbr osobistych [w:] E. Łętowska (red.) Tendencje rozwoju prawa cywilnego*, Wrocław 1983.

¹² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jednolity Dz. U. z 2017 r. poz. 459 ze zm.)

¹³ Por. P. Sarnecki, Uwaga 6 do art. 53 Konstytucji, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, Warszawa 2003 s. 3.

rozstrzyganie o tym, czy i kiedy mamy do czynienia z dobrem osobistym, które podlega ochronie prawa¹⁴.

Wolność sumienia zatem to w najogólniejszym ujęciu autonomia człowieka w sferze dokonywania osądów i wyborów o charakterze moralnym i światopoglądowym, w tym wyboru punktu odniesienia (uzasadnienia) dla podejmowanych przez człowieka decyzji. Jest to wewnętrzna zdolność rozróżniania dobra od zła, uczynków godnych uznania od nagannych, stosownie do uznawanego przez daną osobę porządku wartości¹⁵

Jak przyjmuje się w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego wolność sumienia nie sprowadza się jedynie do przyjmowania lub reprezentowania określonego światopoglądu oraz systemu wartości, ale ma być ujmowana szerzej, obejmując także postępowanie zgodnie z własnym sumieniem „na zewnątrz”, a zatem wobec innych osób¹⁶.

Naruszenie dóbr osobistych

Jak przyjmuje się w orzecznictwie, naruszenie dóbr osobistych należy ujmować jako naruszenie obiektywnych, chronionych prawem stanów rzeczy. Obiektywnymi kryteriami, które powinny być stosowane na tej płaszczyźnie są oceny społeczne, wynikające z istniejącej świadomości prawnej, zasad współżycia społecznego i zasad moralnych, a także element pewnej typowej, przeciętnej reakcji, co uzasadnia ochronę tylko typowego interesu, a nie interesu ujętego indywidualistycznie¹⁷.

Powyższe odnosi się zatem także do dobra osobistego w postaci „swobody sumienia”. Wskazać należy, że „swoboda sumienia” na gruncie kodeksowym podlega ochronie w pierwszej kolejności na podstawie art. 24 KC, który stanowi, że ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego albo zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.

Gwarancję ochrony dóbr osobistych stanowi także art. 448 KC, który stanowi, że w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę albo zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia.

Przy czym nie każde działanie stanowiące, w subiektywnym odczuciu osoby nim dotkniętej, wkroczenie w sferę jej dóbr osobistych, może być potraktowane, jako

¹⁴ Wyrok SN z 6.04.2004 r., I CK 484/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 69.

¹⁵ A. Biłgorajski (red.), *Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, karnego i cywilnego*, Warszawa 2015.

¹⁶ Orzeczenie TK z dnia 15.01.1991 r., U 8/90, OTK 1991, poz. 8.

¹⁷ Wyrok SA w Warszawie z 23.06.2017 r., VI ACa 1677/15, LEX nr 2365565.

naruszenie normy art. 24 w zw. z art. 23 KC. Za naruszenie dobra osobistego uważane jest jedynie takie działanie lub zaniechanie, które w sposób obiektywny zagraża lub narusza sferę chronioną prawem. Dla ustalenia, czy konkretne zachowanie stanowi naruszenie dobra osobistego, sąd ma obowiązek dokonać oceny stanu faktycznego z punktu widzenia rozsądnego, uczciwie myślącego człowieka z uwzględnieniem obiektywnych, przeciętnych ocen (miary) przyjmowanych aktualnie w społeczeństwie.

Rozumienie dobra osobistego w postaci „swobody sumienia”.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego „swoboda sumienia”, rozumiana jako wolność od ingerencji w sferę przekonań czy światopoglądu, swoboda wyznawania bądź niewyznawania religii, była ujmowana w kategoriach dobra osobistego, podlegającego ochronie na zasadzie art. 448 KC w zw. z art. 23 i 24 KC. Powyższe nie pozostaje jednak pozbawione oceny z punktu widzenia *kontekstu sytuacyjnego i kulturowego, w jakim miało miejsce zarzucane zachowanie, nie zaś na podstawie przeżyć, na które powołuje się osoba ubiegająca się o udzielenie jej ochrony. Ich rozmiar jest pozbawiony znaczenia wówczas, gdy dany czyn obiektywnie nie może być kwalifikowany, jako naruszenie dobra osobistego. Intensywność i zakres indywidualnych negatywnych przeżyć związanych z konkretnym zdarzeniem należy natomiast wziąć pod uwagę w celu prawidłowego doboru środków mających na celu usunięcie skutków naruszenia stwierdzonego na podstawie innych przesłanek, w tym też przy określaniu wysokości zadośćuczynienia*¹⁸.

W cytowanym orzeczeniu Sąd Najwyższy doszedł do przekonania, że dobrem osobistym podlegającym ochronie, jako "swoboda sumienia" jest wolność religijna w zakresie przyjęcia określonego światopoglądu, w tym także przyjęcia określonego wyznania. Na wolność religijną osoby wyznającej określoną religię składa się wolność wyrażania swoich przekonań religijnych oraz wykonywania praktyk religijnych. Osoba, która deklaruje się, jako niewierząca, nie może wprawdzie oczekiwać, że nie będzie miała kontaktu z osobami wierzącymi, ich praktykami i symbolami religijnymi, bo w życiu społecznym byłoby to równoznaczne z ograniczeniem swobody sumienia osób wierzących, ale może oczekiwać, że nie będzie poddawana praktykom religijnym wbrew swej woli, czy zmuszana do udziału w nich albo do posługiwania się symbolami religijnymi.

Podkreślenia wymaga zatem, że w ocenie Sądu Najwyższego osoby niewierzące w ramach korzystania z przysługującej im swobody sumienia nie mogą oczekiwać, że zostaną w pewien sposób odizolowane od osób wierzących, publicznie okazujących swoje przekonania religijne. Powyższe naruszałoby bowiem istotę „swobody sumienia”, zgodnie z którą dobrem osobistym człowieka jest postępowanie zgodnie z własnym sumieniem „na zewnątrz”, a zatem wobec innych osób.

Na kanwie analizowanego orzeczenia i wskazanego w nim stanu faktycznego Sąd Najwyższy uznał także, iż udzielenie sakramentu namaszczenia chorych przez duchownego kościoła katolickiego pacjentowi placówki leczniczej, wbrew jego woli, prowadzi do naruszenia dobra osobistego. Kluczowym dla powyższego stwierdzenia

¹⁸ Wyrok SN z 20.09.2013 r., II CSK 1/13, OSNC-ZD 2014, nr 4, poz. 69.

wyduje się być fakt, że pacjent będąc świadomy przed zabiegiem samodzielnie dokonał wyboru, aby nie kontaktować się z kapłanem, jak stwierdził - widział kapłana szpitalnego, a kapłan szpitalny jego, ale nie nawiązywali ze sobą żadnego kontaktu. Tym samym wyraził brak woli w przyjęciu sakramentu namaszczenia chorych według obrządku Kościoła katolickiego.

Umieszczenie krzyża w Urzędzie Gminy

W polskim orzecznictwie dokonywano również analizy innych przejawów korzystania z wolności religijnej w związku z publicznym okazywaniem symboli religijnych, w szczególności w kontekście ewentualnego naruszenia dóbr osobistych osób niewierzących czy ateistów. Sąd Okręgowy w Szczecinie wyrokiem z dnia 26 marca 2010 r. wskazywał, że umieszczenie i ekspozycja krucyfiksu w miejscach publicznych (w przedmiotowym postępowaniu w Urzędzie Miejskim), nie narusza dóbr osobistych Powoda w postaci swobody sumienia. W ocenie Sądu: *„powód, jako osoba dojrzała, aktywna życiowo i społecznie, o ukształtowanym światopoglądzie, nie może twierdzić, iż sama symbolika krzyża chrześcijańskiego w przestrzeni publicznej narusza jego godność, pozbawia go możliwości poszukiwania swoich dróg życiowych, czy powoduje ograniczenia prowadzące do odczucia wykluczenia ze społeczności lokalnej. Za subiektywne, bo niepoparte jakimikolwiek faktami, uznać należy odczucia powoda, iż jego sprawy, jako niekatolika, nie będą załatwiane w urzędzie bądź w załatwianiu tych spraw dozna szkody oraz że podlega presji religii chrześcijańskiej i to presji naruszającej jego godność, jego swobodę posiadania jakichkolwiek przekonań światopoglądowych, różnych niż katolickie.”*¹⁹.

Marginalnie należy zauważyć, że na podstawie powyższego orzeczenia wykształcił się pogląd, że samo zawieszenie krzyża chrześcijańskiego w miejscu publicznym nie stanowi przejawu nadzwyczajnej formy korzystania z wolności sumienia, która potencjalnie mogłaby naruszać dobra osobiste osób niewierzących czy ateistów, gdyż krzyż chrześcijański symbolizuje ponad tysiącletni dorobek cywilizacyjny nie tylko Polski, lecz całego świata zachodniego. Przy czym wskazać należy, że jedną z przyczyn wyłączających bezprawność zachowania naruszającego dobro będzie fakt ochrony przez naruszydźciela dobra wspólnego, czy wartości stojących w opozycji od interesu jednostki, np. wartości umotywowanych tradycją określonej wspólnoty²⁰.

Wyraz powyższego został szczególnie uwypuklony w kontekście twierdzenia Powoda, że zawieszenie krzyża w urzędzie miało na celu dyskryminację osób innych niż chrześcijanie. Sąd zauważył że: *„Rozważania sądu w części dotyczącej zarzutu dyskryminacji, nierównego traktowania, rozdziału władz publicznych od kościoła miały na celu wykazanie, iż w zachowaniu pozwanej nie można dostrzec bezprawia. Przytoczone w niniejszym uzasadnieniu dane statystyczne dotyczące stosunku Polaków do kwestii obecności krzyża w urzędach oraz dane dotyczące struktury wyznaniowej społeczeństwa, aczkolwiek mają*

¹⁹ Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z 26.03.2010 r., I C 28/10, OSA 2012, nr 4, poz. 90-111.

²⁰ M. Błachut, *Postulat neutralności moralnej prawa a konstytucyjna zasada równości*, Wrocław 2005, s. 168.

charakter bardzo niedokładny pochodzi sprzed kilku lat, to w ocenie Sądu pozwalają na przyjęcie tezy, iż obiektywnie symbol krzyża nie powinien naruszać dóbr osobistych członka wspólnoty samorządowej.”²¹.

Decydowanie przez Kościół w sprawach własnych (dot. apostatów)

Z wyżej przedstawionymi stanowiskami dotyczącymi wolności religijnej wydaje się być spójny wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 25 maja 2022 r.²² W powyższym orzeczeniu Sąd wskazał na autonomię Kościoła w sprawach własnych, czym potwierdził, że swoboda sumienia, wyznania i religii podlega szczególnej ochronie w polskim porządku prawnym, choć wolności te nie są absolutne, gdyż są regulowane także aktami prawa międzynarodowego.

W cytowanym orzeczeniu NSA wskazywał, że skarżący, który żądał usunięcia swoich danych z rejestrów kościelnych, niewłaściwie uznał, iż kompetentnym do rozpatrzenia skargi dotyczącej przetwarzania danych osobowych przez Kościół Katolicki będzie Prezes Urzędu Ochrony Danych Osobowych. Przy czym skarżący podniósł m.in., że przed momentem wejścia w życie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenie dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych; Dz.Urz.UE.L 119 z 4.05.2016, s. 1 z późn. zm.; dalej – RODO) w Kościele Katolickim nie istniały żadne zasady ochrony przetwarzania danych osobowych, a w konsekwencji po wejściu w życie RODO nie było możliwe dostosowanie wcześniejszych zasad ochrony danych osobowych.

Jednakże w ocenie Sądu *w momencie wejścia w życie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenie dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych; Dz.Urz.UE.L 119 z 4.05.2016, s. 1 z późn. zm.; dalej - RODO) w Kościele Katolickim istniała regulacja dotycząca przetwarzania danych osobowych, przede wszystkim w Kodeksie prawa kanonicznego, którą Kościół Katolicki w terminie określonym w art. 91 ust. 1 RODO dostosował do przepisów wynikających z RODO - dekret ogólny w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele Katolickim*²³.

W związku z powyższym należy dojść do przekonania, że przyjmuje się, iż dobra osobiste takie jak nazwisko (które to bezspornie należy do katalogu dóbr osobistych wymienionych w art. 23 KC) nie może być naruszone samym faktem przetwarzania zgodnie z wewnętrznymi regułami Kościoła Katolickiego. Nie narusza bowiem w ten

²¹ Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z 26.03.2010 r., I C 28/10, OSA 2012, nr 4, poz. 90-111.

²² Wyrok NSA z 25.05.2022 r., III OSK 2273/21, LEX nr 3347701.

²³ *Ibidem*.

sposób przysługującej każdemu człowiekowi wolność sumienia, a więc autonomii człowieka w sferze dokonywania osądów i wyborów o charakterze moralnym i światopoglądowym, w tym wyboru punktu odniesienia (uzasadnienia) dla podejmowanych przez człowieka decyzji.

Naczelny Sąd Administracyjny rozpatrując wniesioną skargę kasacyjną w zakresie zarzutu dotyczącego naruszenia art. 18 i 19 PPSA zauważył także, że za niedopuszczalne uznać należy badanie kwestii przynależności sędziego do określonego kościoła lub związku wyznaniowego w kontekście przesłanek jego wyłączenia określonych w art. 19 PPSA. Wolność sumienia i wyznawania określonych religii jest konstytucyjnym prawem każdego obywatela w tym także sędziego, ma wymiar absolutny i nie może być w jakikolwiek sposób ograniczona. Powyższe zostało wywiedzione z wyraźnego brzmienia art. 53 ust. 7 Konstytucji RP, zgodnie z którym: "[n]ikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania".

Naruszenie dóbr osobistych w słowach użytych w homilii

W polskim orzecznictwie niejednokrotnie była poruszana także problematyka naruszenia dóbr osobistych poprzez korzystanie z przysługującej każdemu człowiekowi wolności religijnej. Na szczególną uwagę zasługuje w tym kontekście wyrok Sądu Okręgowego w Krakowie z dnia 8 grudnia 2020 r. sygn. akt I C 1357/19, w którym to wyrażono pogląd, iż słowa wygłaszane podczas homilii będącej elementem Mszy Świętej w obrządku katolickim nie mogą być uznawane za bezprawne działanie, które byłoby sprzeczne z normą prawną, porządkiem prawnym czy zasadami współżycia społecznego, a w konsekwencji nie narusza dóbr osobistych powoda²⁴.

W ocenie Sądu *nie można bowiem przyjąć, że każda krytyczna wypowiedź jest równoznaczna z naruszeniem godności, dobrego imienia czy uczuć tej osoby, której dotyczy.*

Nadto Sąd Okręgowy w Krakowie podkreślił, że pozwany jako przedstawiciel Kościoła Katolickiego sporne wypowiedzi formułował w celu obrony systemu wartości wyznawanego przez tę cześć społeczeństwa, która należy do wspólnoty Kościoła Katolickiego w Polsce, przy czym wypełniał ciężący na nim obowiązek z art. 386 § 1 kodeksu prawa kanonicznego, zgodnie z którym Biskup diecezjalny ma obowiązek przedstawiać wiernym i wyjaśniać prawdy wiary, w które należy wierzyć i stosować w życiu codziennym.

Wskazać należy, że słowa, które powód uznał za godzące w jego dobra osobiste zostały wygłoszone w trakcie homilii 1 sierpnia (...) Homilia stanowi rodzaj kazania, którego treść oparta jest na wybranych czytaniach liturgicznych. Jej celem jest objaśnianie wybranego na dany dzień fragmentu Pisma Świętego w kontekście okresu liturgicznego, całego Zbawienia, sytuacji społecznej i politycznej. Homilia często zawiera wskazówki moralne dotyczące życia. Może przybierać także formę dialogu z wiernymi.

²⁴ Wyrok Sądu Okręgowego w Krakowie z 8.12.2020 r., I C 1357/19, LEX nr 3425376.

Jak wskazał Sąd Najwyższy w swoim wyroku z dnia 28 listopada 1990 r. wydanym pod sygn. I CR 436/90 *"krytyka zmierzająca do poprawy rzeczywistości nie jest działaniem bezprawnym nawet mimo nadmiernej ekspresyjności opisu i ujemnej oceny, a także zbytnej ostrości sformułowań i argumentów, jeżeli jest to uzasadnione znaczeniem poruszonych problemów oraz zastosowaną formą literacką."*²⁵

Z tego też względu uznać należy, że krytyka, której dopatruje się w słowach pozwanego powód, nie była bezprawna i uzasadniała ją zarówno poruszana w homilii tematyka, jak i formę jej przedstawienia.

Ochrzczenie dziecka jako działanie powodujące szkodę

W orzecznictwie ukształtował się także pogląd, że ochrzzczenie dziecka i nauczanie religii, za zgodą i wiedzą jego rodziców, nie jest działaniem powodującym szkodę²⁶. Uznaje się, że w skutek włączenia dziecka do kościoła za zgodą jego rodziców nie dochodzi do naruszenia dóbr osobistych dziecka, zważywszy na art. 48 i 53 Konstytucji RP. Powyższe przepisy ustawy zasadniczej, stanowią gwarancję przyznania rodzicom możliwość wychowania dzieci, nauczania moralnego i religijnego zgodnie z własnymi przekonaniem. Rodzice, według tych uregulowań, powinni uwzględnić stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. Każdemu zapewniono wolność sumienia i religii, przy czym wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Konstytucja RP przewiduje także, że religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób. Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.

Więzi emocjonalne z Janem Pawłem II jako przyjacielem

Na szczególną uwagę zasługuje także pojawiający się w orzecznictwie Sądu Najwyższego pogląd, iż znieważenie Papieża może naruszać dobra osobiste - w postaci uczuć religijnych i przyjaźni - osoby duchownej, którą z Papieżem wiąże stosunek bliskości i szczególne więzy emocjonalne²⁷.

Co więcej, w orzecznictwie i doktrynie wielokrotnie poddawano pod rozwagę kwestię kto jest podmiotem dobra osobistego w postaci kultu pamięci o zmarłym. W przywołanym orzeczeniu wskazano, że *dobro osobiste, będące emanacją osobowości każdego człowieka, jest sprawą jego świadomości, a więc kategorią subiektywną, ale z drugiej strony nie jest pozbawione elementów obiektywnych i tym samym musi odpowiadać kryterium*

²⁵ Wyrok SN z 28.11.1990 r., I CR 436/90, LEX nr 9043.

²⁶ Wyrok SA w Katowicach z 20.06.2013 r., I ACa 353/13, LEX nr 1342252.

²⁷ Wyrok SN z 6.04.2004 r., I CK 484/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 69.

sprawdzalności, a więc kryterium obiektywnym. Kryterium tym jest odpowiedni stosunek bliskości do osoby zmarłej, będący źródłem istnienia dobra osobistego u jego podmiotu, ale jednocześnie czynnikiem kształtującym jego treść i zakres wyływających z niego uprawnień. Stosunek bliskości jest określony przede wszystkim przez więzi rodzinne, łączące daną osobę ze zmarłym, nie sposób bowiem przyjąć, że komuś przysługuje prawem chronione dobro osobiste w postaci kultu pamięci zmarłej postaci historycznej, z którą zainteresowanego łączy jedynie podziw i szacunek dla jego dokonań życiowych. Jednakże niepodobna ograniczyć dobra osobistego tylko do więzów rodzinnych i zaprzeczyć jego istnieniu po stronie osoby związanej ze zmarłym długoletnią przyjaźnią. W takim przypadku osobie tej przysługuje ochrona jej dobra osobistego²⁸.

W przedmiotowej sprawie przyjęto, że w kontekście naruszenia dóbr osobistych przyjąć należy kryterium obiektywne, którego rolę może pełnić także stosunek bliskości osoby zainteresowanej, którą jest duchowny katolicki, do Papieża Jana Pawła II jako Pasterza całego Kościoła Katolickiego.

Podsumowanie

Naruszenie wolności religijnej, definiowanej jako wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru, może stanowić naruszenie dóbr osobistych człowieka, w szczególności poprzez wykonywanie praktyk religijnych wbrew własnej woli.

Biorąc pod uwagę przedstawione orzecznictwo wolno zauważyć, że wolność religijna, będąca dobrem osobistym człowieka, obejmuje swoim zakresem także postępowanie zgodnie z własnym sumieniem „na zewnątrz”, a zatem wobec innych osób, czego przejawem może być upublicznianie symboli religijnych. Przy czym wskazać należy, że w Rzeczypospolitej Polskiej upublicznianie symboli religii chrześcijańskiej nie stanowi zachowania bezprawnego, gdyż przedstawia jedynie wartości umotywowane tradycją określonej wspólnoty i symbolizuje ponad tysiącletni dorobek cywilizacyjny nie tylko Polski, lecz całego świata zachodniego.

Naruszenie wolności religijnej należy również uznawać za naruszenie dóbr osobistych ze względu na jej konstytucyjny zakres obejmujący uzewnętrznianie publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wyrazem wolności religijnej może być zatem formułowanie przez duchownych podczas homilii wypowiedzi w celu obrony systemu wartości wyznawanego przez tę cześć społeczeństwa, która należy do wspólnoty Kościoła Katolickiego w Polsce.

Uzupełniając powyższe wskazać należy, że ze względu na dobro osobiste, jakim jest wolność religijna, osoby niewierzące w ramach korzystania z przysługującej im swobody sumienia nie mogą oczekiwać, że zostaną w pewien sposób odizolowane od osób wierzących, w tym od wewnętrznych regulacji Kościoła Katolickiego do którego z własnej woli zdecydowali się nie przynależeć.

²⁸ *Ibidem.*

W orzecznictwie i doktrynie wskazuje się także, że ochrzczenie dziecka i nauczanie religii, za zgodą i wiedzą jego rodziców, a więc korzystanie z przysługującej każdemu konstytucyjnej wolności religijnej nie jest działaniem powodującym szkodę. Przy czym zauważyć należy, że powyższe nie stanowi naruszenia dóbr osobistych dziecka, gdyż tego typu swoboda przysługuje rodzicom na zasadzie art. 48 i 53 Konstytucji RP. Jednocześnie zatem taka zależność potwierdza tezę, iż naruszenie wolności religijnej stanowi naruszenie dóbr osobistych.

Zważywszy na utrwalony pogląd przedstawiony w orzecznictwie, iż do dóbr osobistych należy zaliczać także kult pamięci o zmarłym wskazać należy, że swoboda wyboru religii, w tym także stosunek bliskości do cenionych i zasłużonych duchownych katolickich, także zasługuje na ochronę na zasadzie art. 24 KC.

Biorąc pod uwagę przedstawione linie orzecznicze uznać należy, że naruszenie wolności religijnej stanowi naruszenie dóbr osobistych człowieka, a w konsekwencji podlega ochronie cywilnoprawnej.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
2. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).
3. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 Nr 38, poz. 167).
4. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Paryż 10.12.1948.
5. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jednolity Dz. U. z 2017 r. poz. 459 ze zm.)
6. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 17 z późn. zm.).

Orzecznictwo

1. Orzeczenie TK z dnia 15.01.1991 r., U 8/90, OTK 1991, poz. 8.
2. Orzeczenie TK z dnia 15.01.1991 r., U 8/90, OTK 1991, poz. 8.
3. Uchwała SN z dnia 16.07.1993 r., I PZP 28/93
4. Wyrok NSA z 25.05.2022 r., III OSK 2273/21, LEX nr 3347701.
5. Wyrok SA w Katowicach z 20.06.2013 r., I ACa 353/13, LEX nr 1342252.
6. Wyrok SA w Warszawie z 23.06.2017 r., VI ACa 1677/15, LEX nr 2365565.
7. Wyrok Sądu Okręgowego w Krakowie z 8.12.2020 r., I C 1357/19, LEX nr 3425376.
8. Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z 26.03.2010 r., I C 28/10, OSA 2012, nr 4, poz. 90-111.
9. Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z 26.03.2010 r., I C 28/10, OSA 2012, nr 4, poz. 90-111.
10. Wyrok SN z 20.09.2013 r., II CSK 1/13, OSNC-ZD 2014, nr 4, poz. 69.
11. Wyrok SN z 28.11.1990 r., I CR 436/90, LEX nr 9043.

12. Wyrok SN z 6.04.2004 r., I CK 484/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 69.
13. Wyrok SN z 6.04.2004 r., I CK 484/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 69.

Literatura

1. A. Biłgorajski (red.), *Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, karnego i cywilnego*, Warszawa 2015.
2. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Wyd. 8, Warszawa 2017, Legalis, komentarz do art. 23.
3. J. Piątkowski, *Ewolucja ochrony dóbr osobistych [w:] E. Łętowska (red.) Tendencje rozwoju prawa cywilnego*, Wrocław 1983.
4. M. Błachut, *Postulat neutralności moralnej prawa a konstytucyjna zasada równości*, Wrocław 2005, s. 168.
5. P. Sarnecki, Uwaga 6 do art. 53 Konstytucji, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, Warszawa 2003 s. 3.
6. P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000, s. 73.
7. W. Sobczak, *Wolność myśli, sumienia i religii - poszukiwanie standardu europejskiego*, Toruń 2013, s. 183.